

LITVÁN GYÖRGY

Jászi Oszkár és a Maléter-család kapcsolata (1925--1947)

Jászi Oszkár New York-i irat- és levélhagyatékában számos levelet találtam (a húszas évekből s a harmincas évek elejéről) az akkor már Csehszlovákiához tartozó Eperjesen élő Maléter Istvántól, Maléter Pál édesapjától.

Barátságuk ekkor már jó két évtizedes lehetett. A felvidéki evangélikus honorácior családból származó Maléter István (1869-1933) az eperjesi jogakadémia tanára elejétől munkatársa volt a Huszadik Századnak, amelyben a nemzetiségi kérdéskörrel foglalkozó, a magyarországi szlovákok egyenjogúságáért kiálló, a nacionalizmust elmarasztaló írással jelentkezett.¹ A háború éveiben az athéni demokrácia problémáival foglalkozott. Erről írt könyvét² 1918 elején a pacifizmusért üldözött Károlyi Mihálynak ajánlotta.

Trianon után a jogakadémia Miskolcra költözött, de képtelen lett volna megszokni Horthy-Magyarország légkörét, s inkább Eperjesen maradt. Az 1920-as években többször találkozott nyaranta a közeli Körtevényesre, Lesznai Anna házába látogató Jászival. Barátságukat, eszmei közösségüket oly nyíltan és bátran vállalta, hogy ez végül egyetemi magántanárságába került.

Jellemét s demokratikus eszmelelkűségét dicséri, hogy a Trianon utáni helyzetben a Csehszlovák Köztársaságban megint az elnyomottak, ezúttal a magyar kisebbség jogai mellett állt ki. Erről tudósít 1933-beli szép levele.

Az itt közölt két másik, 1925-ből és 1927-től származó levél szomorú dokumentuma annak a vergődésnek, amelyet az ellentétes nacionalizmusok közé szorulva még egy ilyen őszinte és kipróbált demokrata sem kerülhetett el abban az időben.

Leveleinek másik állandó témája: végtelenül szeretett, egyetlen fiának szellemi fejlődése, jövője, pályaválasztása.

„Palika fiamban sok örömöm van - írta 1930. december 23-án. Szorgalmas, ambiciózus, egészséges lelkű és testű gyerek. Dacára, hogy 360 órát mulasztott (tavaszi betegsége miatt), mégis utolérte társait, és velük végezte az évet. ...Végeredményben az életnek annyi csalódása után van azért öröm is, ha derék, okos, egészséges gyerekeket hagy az ember maga után. De persze nem azért, hogy mint holmi patkányokat, gázzal megfojtsák őket, vagy hogy egyéb hősi halállal pusztítsák el. Pedig, ahogy látom a helyzetet, erősen közeledik a világháború második felvonása. A Balkán-háború volt a próba. Szegény gyerekek!”

Utolsó levelében pedig, 1933. december 1-jén, alig két héttel a halála előtt: „Nyáron fiam 25 napig itt Sárosban a lengyel határon 14 másik társával, mint »magyar cserkész táborozás«, a fenyves erdőben egy csodás friss forrás közelében a Poprád folyó mellett tanyázott, és a 25 napi sátorban élés a csodás fenyves levegőben nagyon megedzette. Azután a gödöllői Jamboree-t is megnézte, és 14 napot Budapesten-Gödöllőn töltött. A jövő nyáron szeretném valami angol ifjúsági környezetbe küldeni. De hová? Ha fiad ott van, talán tudna valamit a fiam számára”.

Maléter Pál mindvégig megőrizte Jászinak apjához írt leveleit. Özvegyétől tudjuk, hogy ezeket más iratokkal együtt, az 1956-os őrizetbe vételét követő házkutatás során rabolták el. Mindaddig nem kerültek elő. Fennmaradt viszont az az 1947 márciusi levél, amelyet a magyarországi búcsúlatogatására készülő Jászi Maléter Pálhoz intézett, s amelyet - nyilván az „amerikai imperialista körökkel fenntartott kapcsolat” bizonyítéka gyanánt - a periratokhoz csatoltak.

Átengedéséért Maléterné Gyenes Judithnak mondok hálás köszönetet.

I. Maléter István levele Jászi Oszkárhoz

Košice (Kassa) Tordassy u. 5 sz. 1925. III.19.

Kedves Barátom!

Már régóta szerettem volna felőletek valami pontosat tudni és nagyon vágyódtam utánatok. Nagyon elhagyatottnak érzem magam. Annál jobban esett kedves leveled, melynek tartalma meglepett és megörvendeztetett; bár nem gondolom, hogy egyhamar komolyan lenne a bent foglalt dologból valami. - Tudni illik egy nemzet kultúrélete nem oly egyszerű valami, amit egy akár „Akadémiának” is elnevezett mesterséges intézményből lehetne dirigálni.³ Annak szinte magából a kultúréletből kéne kinőni, mint annak virága, amely ismét visszafelé megtermékenyíti a kultúréletet magát. De vezetők kellene, a szellemi, kulturális élet reprezentánsai, akiknek megint, hogy el ne csenevészedenek és fejlődhessenek, kultúrintézményekre, mondjuk ki egyenesen, főiskolára van szükségük, ahol a tudományt ne csak hirdethessék, de azt művelhessék is. Így a napi teherhordó napszamos munkában elsorvadnak és elkívánkoznak még akár a szegény, elmaradt Magyarországra is, ahol mindennek dacára - még mindig szabadabb a szó, mint itt is. Arról pedig, hogy a magyarságnak pl. itt főiskolája legyen, akár csak 3 fakultásos is (jog, filozófia, teológia), arról ma beszélni sem lehet. Pedig magának ennek az államnak legégetőbb érdeke, hogy ne a határszéleken túlnan felállított - és napról-napra virágzóbb főiskolák szívják magukhoz az ifjúságot.

De amint Bratianu⁴ ki is mondta, a törekvés a felszabadult és most még alacsonyabb kultúrfokon lévő népeket a magyarral egyenlő kultúrnívóra hozni, de persze egyelőre úgy, hogy a magyarságot is le akarják süllyeszteni a többiek alacsonyabb kultúrszínvonalára. Egész nyíltan megmondják még felvilágosodott jóindulatú emberek is, hogy a magyarságnak aránylag túl nagy intelligenciája, illetve intellektuális rétege van. Ezt „le kell építeni” - vissza kell fejleszteni. Ám szerintem halálos véték megsemmisíteni évszázados kultúrfejlődés eredményeit. Mintha oly tendenciák is próbálnák felütni fejüket, hogy holmi numerus clausus lesz behozva és pedig a nemzetiségre való tekintettel a különféle intellektuális pályákra nézve.

Én például nem tudom megérteni (illetőleg a célt teljesen értem) hogy ha Eperjesen nemrég heteken át például zsidó színház játszhatott, miért nem engedik meg ezt a magyar színházaknak is?

Faragó társulata Kassán, dacára, hogy erői nem épp elsőrangúak, immár 3 hónapja napról napra zsúfolt házak mellett játszik; jelöl annak, hogy van még magyarság Kassán. De nem látom be, hogy miért ne lehessen? Ezek az utódállamok mind meg vannak veszekedve avval a fixa ideával, hogy ők egységes nemzeti államok és nem engedik magukat - mint Bratianu mondja - poliglott állammá ledegradálni. Az embernek oly rövid az élete; és rettenetes fárasztó, hogyha ugyanazt a marhaságot hallja épp attól, aki az ellen csak nemrég annyit ordított.

Pedig épp ezek az államok mintegy teremtvé vannak arra, hogy épp önként vállalt poliglott voltuk kényszerítő hatása alatt a demokratikus fejlődés és az együttélő nemzetek kooperáló együttműködése számára kísérleti települ szolgáljanak.

Hát ami azt illeti, kísérleteznek, de mindig a legnagyobb absurdumot próbálják meg, mintha valami gonosz dzsin direkt a vesztük felé sodorná őket.

Na de ne fejtegezzünk köztudomású dolgokat. Ha tényleg szóba kerülne a dolog az általam említett helyen; iparkodni fogok higgadtan és az illetőnek nagy koncepciójához alkalmazkodva a tárgyhoz szólni.

Megjegyzem Neked, hogy úgy látom, jelen működésem nem igen lesz állandóbb jellegű. Provizórikus (1 évre szóló) kineveztetésemnek a véglegesítés úgy lenne a folytatása, ha egy fogalmazói, elég nehéz vizsgát letennék az államnyelven. Hivataloskodni valahogy tudnék;

de órák hosszát tartó vizsgához való előkészülés és 4-5 nagy cseh könyvnek elsajátítása - úgy látom - már nem nekem való. A vizsgát ugyan - koromra és főiskolai tanári voltomra való tekintettel - elengedhetnék; de valószínűleg nem tartanak oly kiváló fináncnak, hogy emiatt érdemes volna nekik ezt a kivételes kedvezményt megadni. Enélkül pedig augusztus végével megbízatásom megszűnik.

Nem tudom tehát, hogy nem lett volna-e mégis okosabb itthagyni sorsára a vagyonomat, átmenni Miskolcra és dacára az ottani főiskola bizonytalan helyzetének, elfoglalni szép és hasznos működési körrel kapcsolatos tanszékemet? Mert mostanig fenntartották azt a számomra és függetlenül az egyetemeken ellenem uralkodó animozitásnak, kértek, hogy tanszékemet foglaljam el; mert - mint mondták - nekik rám szükségük van; mert a főiskola (t.i. a miskolci akadémia) épp felvilágosultabb és modernebb iránya révén akar a többivel versenyezni. Hogy ma már majdnem 500 hallgatója van és a város internátussal akarja kibővíteni. Ezt azonban elhaboztam. Közben állásomat, illetőleg katedrát sajnos betöltötték, mert tovább nem várhattak. Most azonban újabban az itteni magyarság józanabb irányának vezető köreitől kaptam bizalmasan „Wink”-et, vajon nem akarnék-e az itteni politikába bekapcsolódni?

„Tudjuk, hogy radikális vagy - mondták - az nem baj; sőt épp ezért!” - Úgy látom, kedves Barátom, hogy az emberek fejében kezd derengeni. Persze önmaguk igazolása végett még a régi nótát fújják, ha az ember rekriminál, de azért ha a jövőről van szó, megértenők egymást. Éspedig itt is - de „amott” is. Ezt érzem, látom; ez így van. De - sőt épp ezért - nekik szükségük van olyanokra, akiknek ez a kifakuló és előre jósolt jövő már szinte a vérükben van: akik ennek az iránynak szinte hordozói, hogy őket e tekintetben instruálják és velük kooperáljanak. Mert vannak dolgok, amiket egy-kettőre nem lehet megtanulni. Én egyáltalán nem látok semmi lehetetlenséget abban, hogy az általad említett kultúrakció, ami - mondjuk - felülről, a másik fél részéről - indulna ki, kombinációba hozzam a magam részéről egy politikai munkakörrel, amely végeredményben mégiscsak szintén a közérdeket, a kultúrélet kialakulását szolgálná. Mert csak annak van létjogosultsága, ami életre való, (ez egy pompás magyar szó) - vagyis ami kiverekszi a maga jogát, mert hisz különben mindenféle fonnyadt és elszáradt, magukat túlélő maradványaival egy múltó világnak volna a világ tele. Már pedig virágos mezőn, de nem dögtéren akar az emberiség sétálni.

Verekedni kell tehát! - milyen pompás dolog volna, ha itt felállítanának egy magyar egyetemet, és Te volnál annak vezetője. Ne neved, kérlek szépen! Itt neked fontosabb feladatod van és égetőbb a szükség Rád, mint a ∞ [végtelen] messze levő USA-ban. Ez volna okos lépés a csehek és szlovákok részéről. Esetleg sikerülne a legjobb fejeket idecsalni még Magyarországból is. Például Moór Gyulát Szegedről stb.⁵ Dehát mindezt nem hozzák ajándékba, hanem csak ha a magyarság kiverekszi. Pedig ez az egyetlen módja annak, hogy a magyarságot a magyarországi befolyás alól emancipálják. Az itteni kisebbségi helyzet maga már szinte ideális alkalmat ad arra, hogy egy nemzet - és annak még legkardosabb agyvelői is a demokratikus világfelfogás lényegét felfogják. Hisz az épp az ő legközvetlenebb érdekeit szolgálja. Nem is kell magát tehát a másik bőrébe képzelnie, mint akkor, amikor ő volt felül és „a magyarság hegemoniájáról” szavalt. Az itteni magyarság tehát hamarabb fog érni, mint a magyarországi.

Ezt látják is. Persze egyelőre csak „ijedten, iszonyodva látják, hogy kezdik a magyarországi felfogást, világot meg nem érteni!”

Most pedig befejezem soraimat; ha valami dolog történnék az általad említett kérdésben, akkor közlöm Veled. Szeretném nagyon, ha Téged lehetne a magyarság itteni kultúréletébe bekapcsolni.

Ami nehéz dilemmáidat illeti, azt teljesen átérzem. Kisebbített, enyhébb kiadásban én is hasonlókkal küszködöm. Az embernek maholnap más életérdeke sincs, mint a gyereke; neked szép, okos, sikerült két fiad. De azokat az apának kell nevetni, neki kell a jó anyagból valami

okosat, szépet faragni. Őt még a legokosabb, helyesebben a legeszesebb vagy akár legzseniálisabb nő sem pótolhatja, ha Anya is. Ezt érzed te is, én is. - Úgy látom tehát, hogy nálam is valami változásnak kell bekövetkeznie. Add át, kérlek, kézcsókomat és szívélyes üdvözléseimet. Téged igaz szeretettel köszöntelek és öllelek,

Maléter István

II. Maléter István levele Jászi Oszkárhoz

Prešov (Eperjes) Masarykova 92

(1)927. XII. 29.

Kedves Barátom!

Nagyon jólesett kedves megemlékezésed a távolból és az annyira idegen viszonyok közül, hogy nem is lehet egymás mellé állítani és összehasonlítani ezeket.

Eszembe jut egy ismerősöm, akinek a fia 1914-ben ősszel Amerikából azt írta, hogy soha többet vissza nem jön; mert a háború alatt Európa annyira tönkre fog menni és Amerika meggazdagodni, hogy ebben a lerongyolódott és lezüllött viszonyok között nem lesz érdemes élni. És így van. Ronda, buta és lehetetlen állapotok vannak. A Természet, a mindenség sem dolgozik táplálék-extraktumokkal, hanem mint az emberi szervezet, az is biz' elég vegyes kosztón él és mindegy neki, ha néhány millió emberfelesleget felfal csak azért, hogy valamelyes átalakulás formálódjék ki végeredményben és sok évtizedes emésztés - és hascsikarások között.

Mi is azok között vagyunk, akik magunkon érezzük ezeket az emésztési zavarokat. De az nem vigasztalás, ha tudod, hogy ennek így kellett lennie, és ez a történelem logikája. Te legalább már átvagy és átváltozol lassacskán egy új milió szerint, mert abban a nagy kohóban: vagy-vagy!

Lassanként majd a fiaidnak is át kell majd menniök, mert alig hiszem, hogy kedved volna Neked vezeklő bűnbánóként kopogtatni valamelyik vizsgálóbíró ajtaján; mint Hatvany Lajos és egymás után többen teszik mostanában.

Bár értem Hatvany álláspontját is, aki azt mondta állítólag, hogy: „inkább börtönben itten, mint páholyban kint”. Végére is - gondolja bizonyára - majdcsak kiszabadul végre és ha Windischgrätz és Nádosy kibírják⁶ - kibírja majd ő is.

Ronda egy világ; kedves Oszkár barátom! Csak az a kár, hogy a világ folyásának lassú tempója mellett nagyon is gyorsan rohan a kis egyéni létünk sorskereke.

Amire Neked, nekünk kiderül az igazunk, addig az nekünk egyénileg már igazán mindegy lesz.

Tudod, hogy egy 12 évvel ezelőtt megindított és megrekedt rehabilitációs ügyem van. Gondoltam, hogy majd utána nézek Szegeden. Gondoltam, lassanként elérkezik az anyagyilkosokra is megállapított elévülési idő és gyermekem naiv lélekkel felültem a vonatra. Nem akarok igazságtalan lenni. Az Orákulum főpapjaival nem is igen volt alkalmam beszélni a vizsga-özönök miatt. Csak misztikus rövid és sejtelmes pythiai szólamokat hallottam. - t.i. hogy jöjjenek ősszel, később, amikor jobb a közhangulat! Szerencsére a Léthe, respektíve a Tisza hullámaiban megfürödtem, mert júniusban voltam lent. És azok az enyhe, lágy, langymeleg simogató habjai a magyar Tiszának lecirógattak a lelkemről minden keserűséget. Mosolyogva néztem a fodros szőke hullámokra, a forró, finom parti homokon és amint a villamos propeller átvitt a folyón, a himbálódzó csónakon behunytam a szememet és csendes béke nyílt a lelkemre.

1928.I.20. Kedves Barátom! Majdnem egy hónapja pihent e megkezdett levél, amelynek különben is egy tetemes részét elégettem; mert nem voltam benne biztos, hogy kívüled

kicsoda fogja még útközben olvasni. Ez a körülmény lesz oka annak is, ha épp a legérdekesebb dolgokat kihagyom; pedig van bőven; de van egy jó barátom: Dr. Flórián Károly, volt itteni jogtanár. Talán az egyetlen magyar ember, akivel szemben bizalmat mutattak, amíg Kassán élt.⁷ Neki az a mondása: hogy: „Man kann nie genug vorsichtig sein!”⁸ - valóban az óvatosság netovábbja. És íme, még ő sem volt elég óvatos. Csak egy csekélyke kis félreértésre, azaz szándékos félremagyarázásra okot - illetőleg keresett alkalmat - adó állásfoglalás - és máris lehetetlenné lett téve.

Amint hallod és olvasod, állandóan folyik a visszatérés M(agyar)o(rszág)ba az emigrációból. Az emberek megelégtették a külföldi ide-oda dobáltatást és bármi legyen is - hazamennek.

Itt az illetőség kérdésének hihetetlenül (hogyan is fejezzem ki magam „óvatosan”?) tendenciózus kezelése folyton izgatottságban tartja a lakosság nagy részét, mert ettől függ ittmaradhatása és egész léte.

Mert míg Ausztriával és Magyarországgal való viszonylatban az itteni állampolgárság kérdése az eddigi községi illetőségre van felépítve, addig a Német Birodalomhoz tartozott részekre vonatkozólag azok a volt német birodalmi állampolgárok, akiknek 1920. június 10-én a Csehszlovák Köztársaságnak oly területén volt rendes lakóhelyük, amely előbb a Német Birodalomhoz tartozott, ipso facto megszerezték az itteni állampolgárságot.⁹

Mennyivel egyszerűbb és okosabb volt ez az álláspont, mint az illetőségnek firtatása visszamenőleg.

Például énnekem eddig itteni illetőségemet senki kétségbe nem vonta és íme most fedezték fel, hogy édesatyám még 1871-ben elvesztette jólsvai (ahol született) illetőségét és ennél fogva én is. Mondhatom kedves Barátom, hogy az ember belefásul ebbe a sok butaságba! És hová forduljon, hogy okosabb atmoszférába jusson?

Azt hiszem, hogy ott, a nagy vízen túl sem olyan minden, amint azt mi abstract elképzeléseinkben gondoltuk. Legalábbis Kuzmík Pali (feleségem elhalt nagybátyjának fia), aki Chicagóban telepedett le mint gépészmérnök, a múlt évi ittléte alkalmával sok olyasmit referált, mik gondolkozóba ejtettek.

Mindenesetre úgy látom, hogy ha ma kellene életemet megkonstruálni, másképpen csinálnám. Dehát ezt mondja - gondolom, úgy általában véve az emberek legnagyobb része. Azért vannak itt az élet tapasztalatai.

A legnagyobb bajom, hogy absolute semmi módon sem lehet itt nekem való hatáskörhöz jutnom. Ha pedig megtörténnék még az is, amire kilátásom van, hogy itteni állampolgárságom megszűnik és a hontalanok közé kerülök, akkor pláne nem tudom, hogy mitévő legyek. Ha Reimann (?) élne, akkor vele őszintén és bizalmasan megbeszélhetném a dolgot; ma azonban teljesen izolálva állok itt és a családomra való tekintet még csak komplikálja a helyzetet. Nehéz ily körülmények közt a helyes utat megtalálni.

Avval is vigasztalódom, hogy családkban elég rövid életűek lévén az emberek, körülbelül elérem hamarosan azt a kort, amidőn amúgy is valeté-t¹⁰ mondok mindezen ostobaságoknak. De hát addig is itt vagyok és bosszant, hogy oly rosszul adminisztráltam életemet!

Sajnos a tudományos élet sem lehetséges, mert tudományos könyvtár a közelben nincs. A kassai főleg szépirodalmivá lett és a nagyközönség számára van. E minőségében azonban igen szép és sok lapjával és folyóiratával a kassaiak számára igen jelentékeny kultúrintézmény. A legnagyobb bajom, hogy katedrám nincs; mert ez kellene nekem. Ez olyan valami nekem, mint a hálnak a víz és a madárnak a szabad levegő. Ez még fontosabb, mint az újságírás; ami végül is monotonná válik; míg a katedrán az embernek mindig van módja új meg új érdekes beállításban és szempontból nézve elmélkedni. Csak katedrához tudnék jutni valahogyan, valahol, valamikor! De éppen ehhez van kevés reményem. Pedig volt és most nincs! Ez is alapgondolat, mely folyton emészt.

Egyedüli örömöm kedves, okos és ambiciózus fiacskám szép fejlődése. Szinte túl finom lelkű ehhez a brutális világhoz. Neki szeretném az utat kissé kiegyengetni, amíg még élek. Gépészmérnök akar lenni és hajlama is - úgy látom - van hozzá. Persze kevés valószínűsége van ahhoz, hogy itt a CSR-ben¹¹ boldogulhasson. Amerikára gondolok tehát; de ki tudja, hogy addig - 12 év múlva - mi minden hogyan lesz. Nem töröm tehát rajta a fejemet. De azért úgy gondolom néha, hogy mi a frányát fárad és kínlódik most és majd 12 évig, hogy szlovák és cseh nyelven tanuljon, amidőn a sorsa esetleg oly vidékre és országba sodorja, ahol még hallani sem fogja soha sem e nyelveket. Mennyi energia és idegmunka-pocsékolás!

Remélem, kedves Barátom, hogy jó egészségben vagy. Gondolj néha ránk is, és adj hírt magadról kissé bővebben, mint e röpke de kedves kártya volt, amelynek képét nagy érdeklődéssel nézegettük.

Te talán bátrabban írhatasz nekem, mint én Neked. Családommal együtt szíves barátsággal és a régi őszinte szeretettel köszöntünk, üdvözlünk és Neked - bár elkésve - de azért elég hosszú még az 1928. év, hogy még mindig idején - minden jót kívánunk kedves feleségeddel együtt és köszönve szíves megemlékezéseteket vagyok régi igaz híved

M(aléter) István

1928. II. 4.

Kedves Barátom. Amint látod, leveletem újra csak el nem küldtem. Sehogy sem tetszik nekem. Mint „óvatos” levél - nem óvatos; mint baráti - tájékoztató - őszinte és kimerítő levél - nem elég nyílt és mintha minden mondat közepén megálltam volna és lenyeltem volna a legjavát.

Tépjem itt el? Akkor igazán nem írhatnék mást, mint B.u.é.k. De tekintve hogy Neked megy, még ennek is valami különös jelentőséget tulajdonítanak itt, ott is, tán még amott is, Nálatok. Elküldöm tehát, ahogy van.

De ha már csak ma küldöm, hát megemlítem, amit bizonyára már Te is tudsz, hogy Hatvany Lajost 7 évi fegyházra és 500 000 pengő elégtétel-adóra, 10 évi politikai jogvesztésre stb. ítélték. Attól tartok, hogy ez mégis csak kicsit sok lesz neki, mert még képesek kitöltetni vele a teljes 7 évet.¹² Szép-szép a honi börtön; de nem tudom, hogy Hatvany testi-lelki állapotá(ban) eléggé kemény legény-e ahhoz, hogy kibírja ezt a próbát.

Kazinczy-Ferenc - gondolom - szintén 7 évet ült nyirkos kazamatákban és ott folytatta később, amint kikerült, ahol abba hagyta. De attól tartok, hogy Hatvany más fából van faragva. Legalább a lapok szerint a főtárgyaláson való viselkedése nagyon siralmas volt. Teljesen megtörve, folyton bocsánatokat kért „eltévnyedéséért”; ígérte hogy ezentúl jó fiú lesz, „csendes ember” és hogy félre lett vezetve!

Mondhatom méltóbb lett volna, és amellet okosabb is, ha férfiasan és önérzetesen tartja védőbeszédét és indokolja viselkedését. A minap olvastam Figner Vera emlékiratait, aki tudni illik II. Sándor cárt a levegőbe repíteni aktíve segített. Mily önérzetesen és okosan beszélt. Még ellenfelei is tisztelettel hallgatták. - Pedig az igazán a fejével játszott és valóban forradalmár volt; nem mint H(atvany)L(ajos), akit holmi 6-7 rongy újságcikk miatt vontak felelősségre.

A lapok (németek) ki is emelik, hogy mennél siránkozóbb volt a H(atvany) hangja, annál keményebben leckéztette az elnök. Sajnálom különben őt is; de meg hogy ily szárnalmas képet nyújtott - és még haszna sincs belőle.

Érdekes, hogy miként ítélkeznek az emberek e dologban. Általában meg vannak elégedve - pláne itt! Épp most hallom, hogy a péknél összegyűlt köznépi emberek szidták mint a bokrot, H(atvany)t és „úgy kell neki!” - kiáltásokkal traktálták. A középosztály emberei is csendes elégtétellel veszik és feljebb - még inkább. Ha velem beszélnek - csupa savoir vivre-ből nem diadalmaskodtak, csak valami széles elégedett mosoly terjeng az arcokon. - Ez tehát kedves Barátom, ha *nem* sikerül valami. A história 100-szor és 1000-szer megírta, de az

emberfia csak akkor tudja a maga valóságos igazában, ha a saját becses hátán pattog az ostor. Én is - mondhatom - más szemmel olvasom *ma* a históriát, mint 1914 előtt. Csakhogy már késő egy kissé.

Mint értesülök, Nádosy mokányul viseli sorsát és minden kedvezést mellőzve általános tiszteletnek örvend még fegyencársai közt is.

Reméljük, hogy H(atvany)L(ajos) is megtalálja lelki egyensúlyát és vagy valami megfelelő testi -, vagy valami neki való szellemi munkával fogja magát elfoglalni! Kossuth akkor tanult meg olaszul és angolul.

Hja, a forradalmi idők nem valók gyenge idegzetű embereknek! De most végre tényleg befejezem írásomat evvel. Kissé melankólikus akkordokkal.

Nagyon örülnék, ha valami kimerítő értesítést kapnék, vagy azt a hírt, hogy a nyáron átjössz, bár biztosra veszem, hogy ilyen költséges passziózást nem fogsz megcselekedni.

Szeretettel öllelek, - régi barátod

Pista

A levelet valami patent zárral lakatolom le. Hadd kínlódjanak vele ha kinyitni akarják.

III. Maléter István levele Jászi Oszkárhoz

Eperjes (Presov) Masarykova 92. 1933. VI. 7.

Kedves Barátom,

Tegnap jöttem meg Prágából, ahol a magyar kisebbség helyzetéről a ČSR-ben előadást tartottam a Csehszlovák Intézetben, mely a kisebbségi kérdés tanulmányozására alakult. Dr. Krofta, a miniszter elnökölt, aki azt mondta, hogy ismer Téged és Szendét, kikkel Bécsben léte alatt (mint követ volt ott) többször beszélt. Jászi ist ein Idealist, mondta nekem, álmatagon tekintve világos kék szemével a légűrbe.¹³

Az előadást szűk körű meghívott, kevés jelenlevő (cca. 20-an voltak ott) előtt tartottam meg. Mintegy 1 1/2 óráig tartott; de a hozzáfűződött hozzászólásokkal és az én zárószavaimmal 2 óra hosszát, tehát elég sokáig elhúzódott.

Masaryk elnök magántitkárnöje, Dr. Gašpariková, egy szimpatikus szlovák leány is jelen volt és reflektált szavaimra. Előadásomban, amelyben az ismert panaszokat is felsoroltam rövid vázlatban (népszámlálási visszaélések, iskolaügyi sérelmek, a földreform elnemzetlenítő tendenciája stb.), bevezetéképpen felsoroltam az 1868/44 tc. néhány pontját, hogy azt dokumentáljam, hogy a 20% alkalmazása akkor sokkal észszerűbb és liberálisabb volt. Ha a törvény szabotálva lett is, de már az a körülmény, hogy ilyen szentesített törvényünk volt, ez a nemzetiségeknek megadta a módot, hogy törvényre hivatkozassanak; - hogy a municipiumokban bárki a saját anyanyelvén vagy az államnyelven felszólalhatott; hogy a jegyzőkönyvi nyelv az államnyelven kívül minden nyelv lehetett, amelyet a jelenlévők legalább 1/5 része kívánt (tehát függetlenül a városi lakosság nemzetiségi %-ától), ez sokkal felette áll a jelen állapotoknak, amikor, mint tudod, a bírósági eljárásban levő nemzetiségi 20%-ot veszik irányadóul, és ha - mint például Kassán (és sok helyütt másutt is) - a magyarság megütötte a 20%-ot, szimpliciter a szomszéd (Kassán például az eperjesi) járásból annyi községet (Kassán például 22-t) csatoltak a bírósági járáshoz, amíg leszorították a százalékot a 20% alá. Ez az eljárás, mondtam, emlékeztet egy moszkvai egyetemi tanár ismerősöm elbeszélésére 1909-ből, aki, midőn az akkori orosz дума-képviselők választásáról volt szó, azt mondta: szép, szép; tényleg választhatunk szabadon, de a kormány állapítja meg, hogy mindenki *hol* adhatja le a szavazatát. Nekem például Vladivosztokot jelölték meg, mert

nem voltam teljesen megbízható. Ezen egyszerű kis korrektúrával a kellemetlen szavazatokat ki lehet kapcsolni.

Megemlítettem, hogy a kultúrcélokra kiadott összegekből a magyarság csak kis töredékét kapja annak, ami számaránya szerint megilleti. Menzák, diáksegélyezés stb. célra pedig egy fillért sem kap. Mezőgazdasági iskolái, dacára, hogy cca. 600 000 mezőgazda (magyar) lakik a köztársaság területén = nincsenek. Egyetemről nem is szólva. Pedig legalább egy csonka fakultás (jogi, teológiai, filozófiai és gazdasági szakkal) megilletné; vagy átmenetileg paralel tanszékek valamelyik egyetemen.

Dr. Gašpariková szlovákul felelt. Čapek szerkesztő csehül.¹⁴ Felszólalásait megértettem és reflektáltam. Mind a kettő gyenge volt. Čapek szerint valami %-nak lennie kell irányadás céljából. Ezt mindenki ismeri. De a % itt arra lett felhasználva, hogy kiforgassa és meghamisítsa a helyzet tényleges képét. Dr. Gašpariková pedig a régi sirámokkal jött, hogy „buta tót”-ot mondtak, és hogy a képviselőválasztásoknál a nemzetiségek el lettek nyomva. Ám, ami ezt illeti: 1. most például 15 000 szavazat kell egy cseh vagy szlovák mandátumhoz; és 27 000 egy magyar mandátumhoz. 2. A régi magyar rezsim alatt nem a magyar nemzet élt vissza a helyzettel, hanem a Bécs és a Habsburg-dinasztia szolgálatában álló kormány, amely a választásoknál épp a legönérzetesebb magyar kerületeket terrorizálta, ahol néha 5-10 000 szavazat kellett egy mandátumhoz; míg a szegény nemzetiségi vidékek bányász és más függő viszonyú román vagy szlovák földhözragadt népéből 600-700 szavazó elég volt egy mandátumhoz, amelyet a Budapestről leküldött kormánypárti jelöltek kaptak. Elmondtam az én esetemet amikor a nyakas kálvinista pelsőci, páskaházai, csetneki derék magyarokat a birkák módjára beszédített szlovák felvidéki választókkal hengerelték le, és így pont épp a magyarok becsületes és önérzetes szavazatait a nemzetiségiek fojtották meg.

Persze bőségesen citáltam Masaryknak számos pompás enunciációját, amelyeknek sajnos most kevés visszhangjuk van és mély hallgatással találtakoztak. Rádl professzor könyvéből is bőségesen citáltam;¹⁵ Dr. Hassinger baseli professor munkájából stb. is.¹⁶

Kértem, hogy néhány egyetemi tanárt is hívjanak meg. Ám egy sem jött el. Később (másnap) találkoztam professzor Rádlal, ki szintén kimentette magát; megtudtam tőle, hogy ez az egyesület direkt kisebbségellenes jellegű, és hogy Krofta is a nemzetiségek ellen van. Rádl azt mondta, hogy könyve miatt épp pont ez az egyesület indította meg ellene a legvehemensebb támadást. Képzelheted meglepetésemet! „Annál jobb! - mondám - mert épp az ellenfeleket kell felvilágosítani és meggyőzni akarni. És miután egész előadásomban bizonyos rokonszenv vonult végig részemről a cseh és főleg a szlovák néppel szemben és a velük való békés kooperáció gondolatát hangoztattam őszintén: így azt remélem, hogy az általános atmoszféra nem volt kedvezőtlen arra, hogy esetleg valami folytatólagos akció szülőanyja lehessen. Majd meglátjuk, hogy lesz-e visszhang; és milyen? Amint Rádl mondta, épp ezen minoritás-ellenes jellege miatt sokan nem léptek be ezen „Intézetbe”, *vagy* kiléptek. Azt gondolom, hogy ebben keresendő annak az oka, hogy a meghívott professzorok el nem jöttek, és nem holmi „szemináriumi” elfoglaltságban.

Rádl Téged szívélyesen köszönt. Mondta, hogy nemrég kapott Tőled levelet. Nagyon kedves, rokonszenves, szerény, tudós ember. Szerinte mi magyarok túlságosan távol vagyunk. A csehek abszolúte semmit sem tudnak felőlünk. Ősszel jó volna - mondta -, ha 3-4 előadást tartanának Prágában a magyarságról (történeti, néprajzi, gazdasági, kulturális viszonyaikról); de cseh *vagy* szlovák nyelven; denn - mondá - „zu den deutschen Vorträgen würden höchstens nur die Juden kommen und keine Tschechen. Nun aber sind eben die Tschechen einflussreich und man müsste eben diese aufklären und Näher bringen”.¹⁷ Teljesen értem és nagyon sajnálom, hogy mindeddig a cseh vagy szlovák nyelvet kellőleg el nem sajátítottam. De meg fogom próbálni. Talán még nem keményedett meg az agyvelőm teljesen, és képes újabb impressziók befogadására és feldolgozására.

Ivanka Milánnal is beszéltem¹⁸, és pedig hosszasan; és teljesen hasonló koncepcióval ítéljük meg a helyzetet. Nem látok ugyanis más és okosabb megoldást, mint a Dunai conföderatiót, amelyben végeredményben a magyarok járnának a legjobban éppen pompás centrális geográfiai helyzetüknél fogva. Valósággal a lüktető szíve volna Budapest ennek az alakulatnak, amelyben Csehország és Ausztria ipara pompás piacra találnának és az agrárállamok is megfelelő gazdasági helyzetbe jönnének.

Beszéltem még Dérer miniszterrel is,¹⁹ és általában mindenütt konciliáns hanggal találkoztam. Lehet, hogy talán én is túl idealista vagyok, és a jó modorú sima beszédet összetévesztem az elrejtett épp ellenkező tendenciával. Lehet, de azért talán mégis kár mindenképpen kiélezni a helyzetet. Végre is Benešnek is számolnia kell a hangulatokkal és a diplomaták talán túlságosan is félnek attól, hogy mit mondanak róluk az újságok és a tisztelt közvélemény.

Megjegyzem, hogy a „Magyar Akadémikusok Körében” (M. A. K.) is tartottam előadást „Goethe a nemzeti eszme” címen; amelyben 1 1/2 órás előadásomban azt fejtegettem, hogy az úgynevezett nemzeti gyűlölség - mint Goethe mondja - egy alacsony kultúrfok jele, és hogy G(oethe) - s éppen a napóleoni háborúban - szerette a franciákat, mert, mint mondta, „nekik köszönhette kultúrájának legnagyobb részét”.

Előadásomat vita követte, amelyből láttam, hogy előadásom vegyes érzelmeket keltett. Ha minden német úgy gondolkodott volna, mint G(oethe) -mondta egyikük-„akkor ma nem volna német nemzet!” Ebből megítélhető az ifjúság lelki atmoszférája. Iparkodtam megvilágítani előttem a problémát Jézust citálva, aki azt mondta, hogy „szeresd ellenségedet” és mégsem tekintik gyáva hülyének, hanem hogy az emberiség számára egy magasztos ideált állítanak ezek a fennkölt szellemek, amely felé törekedni kell. Idéztem Eötvöst is, de úgy láttam, hogy az elkeseredés bennük túl nagy ahhoz, hogy holmi békülékeny hangulat alakulhasson ki náluk. „Halálra vagyunk ítélve, sehol állást, élelehetőséget nem kaptunk magyar-voltunk miatt!” El is mondtam e tapasztalatomat a kisebbségi intézetben, mint panaszt és intelmet abban az irányban, hogy egyoldalú sovíniszta politikájukkal elmérgesítik a helyzetet.

Mély csend követte ezen szavaimat. És amidőn Dr. Hassinger bási professzor abbéli megállapítását idéztem, hogy a ČSR a legtipikusabb *nemzetiségi* (tehát nem nemzeti) állam, mert kizárólag kisebbségekből áll, amelyek közt a cseh kisebbség a legnagyobb (49%): ezen megállapítás után mozgolódás támadt. Előadásomat most majd írásba foglalom és kívánságukhoz képest elküldöm nekik.

Beszéltem a németek részéről kiküldött előadóval is, aki ugyanis a németek nevében beszélt, és aki teljesen intranszigiens alapon, „hitleri” szellemben és agresszív módon tartotta előadását annak idején. Szerinte a csehországi németiség utolsó emberéig számon van tartva és a nemzeti kataszterben nyilvántartva. Náluk népszámlálási visszaélés nincs, vagy csak alig, mert mindenki maga tintával vagy tintaceruzával írja be a megfelelő rubrikába - német nemzetiségét. Náluk egy olyan gépezet működik, amelyről nekünk sejtelmünk sincs. „Ja, wir kämpfen mit den Tschechen seit Jahrhunderten, wir sind daher schon eingeübt. Ihr aber wart bis jetzt immer das herrschende Volk, von der Regierung begünstigt und habt jetzt den Kopf verloren!” - mondta németem önérzetesen.²⁰ Felemlítette, hogy amikor az egyik német elemiben (Csehországban) Masaryk születésnapján a tanár beszédet akart tartani, felugrottak a kis gyerekek és Heil Hitler-t kiáltottak. - Ilyen, kedves Barátom, a szudétanémetek közt a hangulat, ez az áramlat jön tovább. Ezt idézték elő a lehetetlen rövidlátó békediktátumok.

Az én fiam is fanatikus magyar. Ez, barátom, már a levegőben van. Iparkodom ellensúlyozni, de nem sok eredménnyel. Érdekes jelenség és érdemes volna tanulmányozni, hogy a históriát haszonnal olvassuk és megértsük. Mi, kedves Barátom, Goethe, Macaulay, Taine, A. France, Eötvös stb. lelki világában talán mégis üdébb, egészségesebb és erősebb

lelki táplálékot kaptunk. Sajnálom a jelen ifjúságot, amely annyi szecskát kap, és amelynek ilyen túlfűtött, ködös atmoszférából kell kievickélnie tisztultabb légkörbe.

Aggódva olvastam kedves soraidat, hogy egészséged nem a legjobb. Iparkodjál majd, ha itt vagy, valami szép, megfelelő helyen - megelőző alapos orvosi vizsgálat után - kipihenni a fáradságokat. Mi megvagyunk csendesen. Nagyon elkelne, ha - megkapván állampolgárságomat - jogtanári nyugdíjazási kérvényem (amelyet, gondolom, már 14 év előtt adtam be) végre - mielőtt meghalok - kedvezően el lenne intézve. A világpolitikai események erősen kavarnak - Magyarországon már 3 éve nem voltam. Attól tartok, hogy az olaszok csak ütőkártyának használják fel M(agyar)o(rszág)ot politikájukban, és a magyarok azután félre lesznek dobva.

Őszintén szólva nagyon szeretném, ha még működhetnék valahogyan hasznosan, mert így ez csak tespedés. Szeretettel öllek Gyuri fiaddal együtt; kedves nőd kezeit mély tisztelettel csókolom; feleségem és fiam nagy rokonszenvvel üdvözölnék Benneteket és örömmel várom az alkalmat, hogy újból Veled és kedves családdal lehessenek, ha majd átjöttek.

Minden jót kívánva szeretettel köszönt régi hű barátod

Maléter István

IV. Jászi Oszkár levele Maléter Pálhoz

Oberlin, 1947. március 31.

Kedves Pali öcsém,

Március hó 14-i leveledet nagy szomorúsággal és örömmel olvastam.

Szomorúsággal, hogy ennyit szenvedtetek. Örömmel, hogy oly bátran megálltad helyedet s "átvészelted" a legzordonabb időket. Isten adja, hogy most már egy tisztább és derültebb korszak következék.

Az utolsó években sokat gondoltam Édesapádra. Mindig nagyra tartottam finom szellemét és bátor jellemét. Kevés ilyen kitűnő barátom volt, mint Ő. Vajon nem volt-e jobb, hogy korábban távozott, mint mi? Vajon kibírta volna-e azt az aljas és sötét korszakot, mely következett?

Jó lesz mindezekről élőszóval elbeszélgetni. Ha újabb akadályok nem merülnek fel, május végére remélem, hogy eljutok a Dunához.

Örvendenék, ha felkeresnél és én is szívesen meglátogatlak Nagymaroson. Szeretném kedves Feleségedet és kisfiadat megismerni.

Hogy van kedves Anyád? Kérlek add át neki kézcsókomat és Feleségem üdvözleteit. Gyakran beszélünk vele eperjesi szép és kellemes látogatásunkról.

A közeli viszontlátás reményében, kedves családdal együtt szeretettel üdvözöl

öreg barátod,

Jászi Oszkár

Jegyzetek

1 Maléter István: *A magyar „történelmi” osztályok s a nemzed eszme*, Huszadik Század, 1910. 235-240.

2 Maléter István: *Az athéni demokrácia*, Budapest 1913.

3 A magyar kisebbségi „Akadémia” tervéről Jászi minden bizonnyal közvetlenül a prágai kormánykörökből szerezhetett tudomást. A terv korai említése érdekes adalék az 1931-ben megalakult úgynevezett Masaryk-akadémia előzményeihez.

4 Bratianu fon I. C. (1867: 1927) román politikus, miniszterelnök (1909-1911, 1914-1918, 1922-1926, 1927).

5 Moór Gyula (1888-1950) jogász, jogfilozófus, 1914-ig az eperjesi jogakadémia, 1918-tól a kolozsvári majd a szegedi, 1929-től pedig a budapesti egyetem tanára.

6 Utalás Windischgräti Lajos hercegre és Nádosy Imre országos rendőrfőkapitányra, a frankhamisítási per 1926-ban négy évre elítélt két fő vádlottjára.

Regio – Kisebbségtudományi Szemle 1. évf. 4.sz. (1990. december)

- 7 Flórián Károly (1878-1941) közgazdász és jogász, 1902-1914 között volt az eperjesi jogakadémia tanára, 1918-1922 között a kassai jogakadémián tanított, 1924-1928 között pedig Eperjes polgármestere volt. Egyik alapító tagja volt a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaságnak, ismertebb nevén a Masaryk-akadémiának.
- 8 „Az ember sohasem lehet elég óvatos.”
- 9 Csehszlovákia csak határkiigazítások formájában kapott birodalmi német területeket; az egész úgynevezett Szudéta-vidék Ausztriához tartozott korábban.
- 10 Isten hozzádot.
- 11 ČSR; Československá Republika, azaz Csehszlovák Köztársaság.
- 12 Hatvany Lajos (1880-1961) az 1918 októberében alakult Magyar Nemzeti Tanács tagja, a Vörösmarty Akadémia alapítója végül másfél éves börtönbüntetést kapott, de büntetését kegyelmi úton elengedték.
- 13 Maléter Isrián 1933. június 2-án tartotta előadását a Csehszlovák Kisebbségi Társaságban (Československá společnost pro studium menšinových otázek). Az előadás a cenzor törléseivel megjelent: A magyar kisebbség problémája a Csehszlovák Köztársaságban, Magyar Figyelő 1933. 1-2. sz. 10-53. Az előadásról beszámolt a Kisebbségi Társaság folyóirata, a Národnostní obzor 1933. szeptemberi száma. Kamil Krofta (1876-1945) ekkor még nem volt miniszter. 1936-1938 között állt a külügyi tárca élén. - Krofta német kijelentése: “Jászi egy idealista.”
- 14 Čapek, Josef (1887-1944) cseh író, festő, Karel Čapek bátyja, a Lidové noviny szerkesztője.
- 15 Emanuel Rádl (1873-1942) cseh filozófus, a nemzetiségi kérdés szakértője. A szóban forgó munka címe: *Der Kampf zwischen Deutschen und Tschechen.*, Prag 1929. A pozsonyi A Reggel Jászi kezdeményezésére 1929 végén folytatásokban közölni kezdte a könyv magyar fordítását.
- 16 Hassinger, Hugo (1877-1952) német földrajztudós. Szóban forgó munkája a *Die Tschechoslowakei* Berlin 1925. Kritikus megállapításai nagy visszhangot keltettek Csehszlovákiában. Az őt ért cseh bírálatokra válaszolt a *Mein Buch Tschechoslowakei und seine tschechische Kritiker*, Berlin 1926. című könyvében.
- 17 “Mert a német előadásokra legfeljebb csak a zsidók jönnek el, de a csehek nem. Csakhogy éppen nekik van befolyásuk, éppen őket kellene felvilágosítani és közelebb hozni.”
- 18 Ivanka, Milan (1876-1950) szlovák politikus, 1906-1910 között magyarországi országgyűlési képviselő, a két világháború között a Csehszlovák Nemzeti Demokrata Párt alelnöke.
- 19 Dérer, Ivan (1884-1973) szlovák politikus, oktatásminiszter (1929-1933). Ő volt az irányítója az állampolgársági vitákat részben rendező 1926:152 sz. törvénynek, az úgynevezett lex Dérernek. Ez a törvény nem tette lehetővé az 1918 után Csehszlovákiába emigrált magyarok honosítását.
- 20 “Nos, mi már évszázadok óta harcolunk a csehekkel, már gyakorlatra tettünk szert ebben. Önök azonban mindezt ideig uralkodó népként éltek, Önöket támogatta a kormány és most elveszítették a fejüket.”